KERESKÉNYI SÁNDOR*

ADY ENDRE ÉS A MAGYAR MODERNITÁS

Kulcsszavak: *polgári öntudat, szerelem, individualitás, modernitás, patriotizmus*

A modernitás jelenségkörét értelmezve a mai történetfilozófia a mindinkább erősödő emancipációs igény következtében beállt identitásváltásról beszél. A modernitás emberének autonómiát és önérvényesítést célzó törekvései azonban nélkülözik a saját teológiát, igazi céljuk a mindenekfeletti öfenntartás. Ennek ellenére az ember felelősséget próbál vállalni egy olyan világért, amelyből az isteni gondviselést kizárta. Csakhogy az ember ezt a világot nem érti, töredékeiben tapasztalja, az mint egész idegen számára, ráadásul korlátozottsága miatt növekvő bűntudatot érez. A bűntudattal félelem jár együtt, mert (az Isten nélküli) új rend létrejöttének immanens potencialitása éppen a rendetlenség és a zűrzavar.¹

Hans Robert Jauss értelmezéstörténeti megoldásjavaslata szerint a modernitás igazi tétje a másik megértése, a másság elfogadása. Abból indul ki, hogy a romantikához csatlakozó Hegel számára azért voltak olyan fontosak a görögök, mert úgy vélte, általuk saját eredetével találkozhat a modern ember, néha ezzel az eredettel, mint immár idegennel, szembesül. A romantikán túlnéző Baudelaire költői fikciója (a *Les Fleurs du Mal* esetén) viszont megengedte magának, hogy az újkori ember számára oly fontos tudatosságot magában a Gonoszban tegye elképzelhetővé. (Természetesen ez nem a gonoszság értelmének igazolását jelentette, hanem egyfajta magasabb rendű kihívást az erkölcsirány ítélete számára.) Jauss úgy véli, a modernitás projektjének lényege a megértés melletti elköteleződés. Ezért a hermeneutika a modernitásban az alteritás hermeneutikája. Fontos, hogy a megértés ne egyszerűen megerősíthetni vélje a sajátot a másban, hanem legyen kész arra, hogy a másikat a maga másságában s egyben mint erkölcsi és szellemi instanciát ismerje el. Tehát olyanként, amely éppen az idegen (vagy a távoli) ellenállásban teszi megtörténhetővé a saját újraértését.²

A modernitás esztétikájának lényeges eleme a fenséges (és ezzel együtt a *történetiség*) újraértelmeződése – a késő romantika és a modernitás választóvonalán álló Nietzsche nyomán. A modernitás esztétikája a fenségesnek immár nem optimista és robusztus, hanem megrendült és nosztalgikus esztétikája (Jean-François Lyotard)³. Míg a romantika vallása a fenségest diadalmasan hordozó történelem volt, addig a modernitásban megkérdőjeleződik a történelem példamutató mindenhatósága. A késő romantikában egyre nehezebben megjeleníthető fenséges a modernitásban már csak sajgó hiányként van jelen. Ez nem megrendüléssel

* Kereskényi Sándor (1955), irodalomtörténész (Szatmárnémeti), doktorandusz, BBTE, Kolozsvár.

1 Hans BLUMENBERG (Translated by Robert M. Wallace): *The Legitimacy of the Modern Age*. MIT (Massachusetts Institute of Technology) Press, Cambridge–Massachusetts–London, 1985. 486–491.

2 Hans Robert JAUSS: *Ad dogmaticos: az irodalmi hermeneutika kis apológiája. Visszatekintés a megértés fogalomtörténetéhez*. *Literatura* XXV(1999). 3. sz. 237–252.

3 Jean-François LYOTARD: *Postmodernul pe înțelesul copiilor. Corespondență 1982–1985*. Editura "Biblioteca Apostrof", Cluj-Napoca, 1997. 27.

járó katartikus örömet okoz, nem bátorít vagy ösztönöz, inkább erősíti a beletörődés alpátoszát, öniróniáját. (Mindez természetesen az igazságosság, a jóság vagy a közösség és a nacionalizmus fogalmainak problematizálódásához vezet.)

A magyar modernitás (a nyugatihoz viszonyítva még ellentmondásosabb) jellegét, társadalmi, kulturális és irodalmi sajátosságait összefoglalva, Lőrincz Csongor a *Nyugat* című folyóirat „felemás modernitásának” paradigmaticus jellegét emeli ki. A 20. század elejének magyar kulturális életvilágában a Nyugat egyszerre volt megkésett és úttörő fórum, amint az általa képviselt irodalmi modernitás is tartalmazott anakronisztikus és radikális elemeket.⁴ Annyi bizonyos: a modernitás európai fővonalától meglehetősen távol állt, bár kultúraszervező hatását, illetve jelentőségét tekintve sok szempontból meg is előzte azt.

Ady Endrének (1877–1919) és a magyar modernitásnak a viszonya jóval bonyolultabb, összetettebb annál, mint ahogyan azt sokszor elképzelni szeretnők. Eme viszony ellentmondásossága (már-már konfliktusos jellege) különösen akkor válik érzékelhetővé, ha a költő magyarságszemléletét vizsgáljuk. Adynak több – egymással vitázó – magyarságképe van, s ezek éppen sajátos modernitásfelfogása okán olykor egyenesen versengenek egymással. Érzékelték ezt a kortársak is. A barátinak és a harcostársnak tekinthető szociológus, a liberális demokrata Jászi Oszkár (aki a magyar modernitás középpontjába „a lelkiismeret felszabadításának ügyét” helyezte) Adyban „az új Magyarország építőmesterét” tisztelte.⁵ A nagy konzervatív történész, Szekfű Gyula viszont Adyban elsősorban „a történelmi Magyarország sírásóját” látta, s ezt a nagyon negatív minősítést később azzal próbálta enyhíteni, hogy hangsúlyozta: a költő politikai tájékozatlanságát (az „úri ország” ellen táplált, egyébként indokolt megvetését) kihasználták saját céljaikra állítólagos elvbarátai.⁶

Kétségtelen, noha Ady és Jászi minden lehető alkalommal együtt lépett fel a „közös ügy” mellett, a modernitás alapvető kérdéseiben nem mindig és nem mindenben értett egyet. A doktrínér alkatú, intellektuális Jászi sokszor bizony elvárta volna a valóságtól, hogy az (merő tiszteletből) a teóriához igazodjon, Ady viszont, poéta mivolta ellenére, jó taktikai érzékkel bírt, s minden magát mitizáló hajlama dacára a kritikus önismeretet nagyon fontosnak tartotta. Sok mindent átvett a műveltebb, tájékozottabb Jászitól, lényegében azonban mindig saját megérzéseit követte. Így az általa használt társadalomelméleti frazeológia többnyire Jászitól származott, de a modernizációs narratíva minden esetben és jól láthatóan az Adyé.

Jellemző módon, Jászi – egy 1900-as jellemzésben – Friedrich Nietzsche-t az új eszmék költője megjelenítőjének, kevésbé filozófusnak és még kevésbé társadalomtudósnek látja. Jászi értelmezéséből egyértelműen kiderül, hogy nehezen tud elszakadni a társadalomtudomány pozitivistá felfogásától.⁷ Ady ellenben – egy 1908-as írásában, amely az *Imígyen szóla*

4 LŐRINCZ Csongor: *Ästhetisierung der Sprache. Klassische Moderne zwischen Metaphysik de Artistischen und Neusituierung des Subjekts (um 1895–1932) = Geschichte der ungarischen Literatur. Eine historisch-poetologische Darstellung.* Szerk. ERŐ KULCSÁR SZABÓ. Walter de Gruyter, Berlin–New York, 2013. 292–380.

5 JÁSZI Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás. Két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai.* Magyar Hírlap Könyvek, Bp., 1989. 42.

6 SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik.* Állami Könyvkiadó Vállalat–Maecenas Könyvkiadó, Bp., 1989. 365.

7 LACZKÓ Sándor: *Nietzsche és a magyar századforduló = Az értelem anyanyelvén. Magyar filozófusok a 20. és 21. században.* Szerk. RIGÁN Lóránd–UNGVÁRI ZRÍNYI Imre. Komp-Press Kiadó–Korunk, Kvár, 2016. 129–151.

Zarathustra magyar fordítását üdvözli – Nietzsche kapcsán a legérzékenyebben „a szubjektum értékharcára” reagál. Ady szerint: „Ha ő nem lett volna, talán sokan nem volnánk, de volnánk, mi volnánk az eldobott mankók, melyeket még tűzre sem vetnének. Ő volt az első nagy alkotó, aki rombolásával megalkotta a mi bátorságunkat. [...] Nem jó dolog Kezdetnek lenni. Ő, az értelem Krisztusa, a feje tetején is táncolt, s csak annak az agya tud messze fényleni, aki táncolni így is tud. [...] Ő új istennel jött. Szeressétek őt, testvéreim, s ezerszer jobban szeressétek, ha magyarok vagytok.” Az elragadtatott költői hangvétel, a nietzschei nyelv tudatos használata az azonosulás igényét jelzi – Ady Nietzsche költő- és prófétatársának vélte magát. Ellentétben Jászival, aki például az *Übermensch*-fogalmat „antropológiai értelmetlenségnek” tartotta, Ady annak „korszaknyitó morális tartalmával” azonosult.

Kosztolányi Dezső viszont egy 1904-es, Juhász Gyulához címzett levelében írja: „Olvasmányaim közül legjobban Nietzsche érdekelt. Valószínűleg ön is hamarosan átmegy a gondolkodók bárányhimlőjén, s rövid idő alatt ki tudja majd selejtezni a nagy moralista tanai közül a megtartandókat...”⁸

A magyar modernitás zászlóvivői tehát nagyon is tisztában voltak Nietzsche erkölcs- és ismeretfilozófiai jelentőségével, többségük azonban – Adyval ellentétben – vagy múló divatnak, vagy pedig erősen megrostálандónak vélte tanításait. Ady tudatosan vált a magyarországi Nietzsche-kultusz egyik gerjesztőjévé. Úgy vélte, a német filozófus a szabadság (és a testvériség), a kritika (és az elfogadás), a gyűlölet (és a szeretet), az egyén (és a közösség) dolgainak nagy szószólója, aki elitista szólamai ellenére hisz az érzékeny és értelmes emberek egyenlőségében, le kívánja rombolni a társadalmi korlátokat, és főleg az igazság és az igazságosság hirdetője. Jászi eszményképei – Charles Darwin vagy Edmund Spencer – is ezért váltak Ady számára fontossá, követendő példaképekké, népszerűsítendőkké. Az eszmei tájékozódás fordulatain túl sokat elárul erről Ady kezdeti publicisztikája.

Ez a publicisztika azonban (s részben akkori költészete is) nem „vidéki hangulatok”, hanem „nagyvárosi benyomások” tükörképe volt. Ahogy Gyáni Gábor megjegyzi: Ady verseiben a magyar vidék nosztalgiája lobban fel minduntalan, újságíróként azonban programszerűen az urbanizáció szószólója. Intellektusával a város és a városiasodás elkötelezett bajnoka, érzései azonban újra és újra visszahúzzák a falu felé. A „modern világnézet” ideológiai közvetítője a magyar falu fia marad egész életében.⁹

Az 1901 és 1905 közötti öt évben Ady mintegy 1300 cikket írt, évente átlag két-háromszázat. Ezeknek legalább háromnegyede napi aktualitás, pillanatétetőt ötlet, jegyzet, színikritika. Amíg 1900-ban és 1901-ben a színikritikák és kulturális jegyzetek dominálnak, addig 1902-től fokozatosan a napi politikai viszonyokra, a nagy áramlatokra, a haladás és a reakció világméretű összecsapására vonatkozó elvi megjegyzések. Ady politizálásának görbéje valamikor 1903 tavaszán érte el csúcspontját, aztán 1905 őszéig hanyatlik, s onnan kezdve – kisebb ingadozásokkal – a következő években újból felível.

Más oldalról világítja meg ezt a hullámozást a világnézetinek minősített cikkek gondosabb tartalmi vizsgálata. Ezek zöme Ady politikai gondolkodását, elveit, bírálatait, programját fogalmazza meg magas hőfokú publicisztikai formában, kisebb részük – elsősorban a művészetről, a szépségkultuszról, az embersorsról szólók – valaminő nietzschei fogantatású életfilozó-

⁸ Idézi LACZKÓ: i. m. 142–143, 146.

⁹ GYÁNI GÁBOR: *Budapest – túl jön és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat*. Napvilág Kiadó, Bp., 2008. 169.

fiát, misztikummal, irracionálissal ölelkező életérzést öntenek hangulatokba, szentenciákba, filozofálgatásba. Ez utóbbiak aránya a debreceni és az első nagyváradi években elég magas, 1902-ben, 1903 elején számuk minimális, hogy aztán az év nyarától ismét sűrűsödjének a filozófiai elmélkedések. Tehát a műfaji és szemléleti vizsgálat is arra enged következtetni, hogy 1903 valamiképpen fordulópont Ady politikai-publicisztikai fejlődésében.

Ady, a 20. század embere, kora ifjúságától sejtette a készülő idők abszurditását, ismerte és értette a szimbolizmust, a szecessziót, Nietzschét, Ibsent, Bergsont. Választ keresett a papok „ősbabonáján” és a mágások „ősdurvaságán” túlmutató válságtünetekre, a kiöregedett Rációval már megérthetetlenekre. S egy új kor költője volt, aki a megérthetetlen mögé akart belátni, aki Rilkével, Freuddal, Musillal egy időben kérdezett rá a lélek otthontalanságának új okaira. Ady, nálunk először, kérdezte meg: mivé lesz a pusztá főnévvé meztelenedett szellem, és először zárta versebe a magányban didergő lélek démonait. 1903 tavaszán–nyarán, az érlelődő politikai otthontalanság és azonosulási válság napjaiban ráébredt, hogy az „elfecsérelt” eszterdőkben a költőt „fölfalta az újságíró, a szerkesztő, a publicista. A versek azonban most hirtelen élni kívánnak újra”.¹⁰

Száma ekkor a kivonulásnak három útja kínálkozott: az elvándorlás, a szerelem és a lélek. E három út, szerencsére, egy csapásra és együttesen nyílt meg 1903 őszén. Párizs, Léda és a versek egyetlen nagy megújulásban fonódtak össze, amelynek ihletője, összefogója, szervezője Léda volt, a lápi vízió megtalált asszonya, aki egy személyben Salomé, a gyilkoló vágy, és Lou Andreas-Salomé, a megértő irodalmi szerető, egyszerre Alma Mahler – rá egyébként külsőben is hasonlított –, és mindenekelőtt a felébredt Psyché, a lélek-vár fehér asszonya, aki a most megnyílt ablakon ránevetett.¹¹

A politika elől a költészetbe menekülő Ady rálépett az európai írástudó és művészi értelmiség (Párizstól Pétervárig tipikus) útjára, a szecesszióra, amelyet nem szűken, művészeti stílusirányzatként, hanem tágabban: a közéletből való kivonulásként, magatartásként értelmezett. Az irracionálizmust felfedező filozófiai irányzatok, a pszichoanalízis freudi iskolája, festők, szobrászok az impresszionizmustól az art nouveau-ig és a szürrealizmusig, az atonális zene megkomponálói (egyébként sokszor divergens pályák és nézetek) abban megegyeztek, hogy üresnek, elavultnak nyilvánították a klasszikus filozófia, a liberális-racionális értékrend eszményeit, kifejezési formáit és morális normáit. Eszmei értelemben éppúgy kivonultak az akadémikus kultúra csigaházából, mint ahogy az imperializmus elidegenítő, embertelenítő folyamatainak traumáit megszenvedett, politikai otthonukat veszített írók, művészek, tudósok is visszavonultak a közélettől, amelyben monopolista érdekcsoportok, etatista bürokraták és bürokratikus szervezett tömegpártok szorították útszélre az egyéni autonómiában s a Rációban hívő, de hovatovább megcsalatozott értelmiséget.

Ezt a szecessziót az uralkodó burzsoáziától eltávolodott, állami-intézményes kereteiből kihullott értelmiség politikaellenes lázadásának foghatjuk fel, az „elfogadott elidegenedés” létformájának. Az utak szerteágaztak, vezettek a nihilhez, az értelem felbomlásához, és vittek a humanizmus megújításához is, amelyben a kulturális lázadás az „ember megváltásáért” folyt. Ady sajátosan (önpusztító módon) lázadt, nappalai és éjszakai ezt bizonyítja. Nappal Ady kiállt az éjszakaként „szívből utált” Budapest mellett – s mindezt, céltudatosan, elvi alapon

10 ADY Endre: Még egyszer. AEÖPM IV.161.

11 HANÁK Péter: *A Szent Lélek lovagjától az Új versekig* = Uő: *A Kert és a Műhely*. Balassi Kiadó, Bp., 1999. 135–156.

és őszintén tette. Megértette és vallotta ugyanis: Magyarországnak polgárság kell, s ennek lényegében egyelőre Budapest adhat otthont. Még akkor is, ha ma még egyébként látta (akár Babits vagy Móricz): „Budapestnek nincs gondviselő gazdája”.¹² Ez a lázadó Ady, ez az „éjszakában megtépázott, megtörődött Dionüszosz, nappal messzire világító Apolló lett” (Fülep Lajos), és így vált a magyar modernitás „sután szenvedő, de nagyon sikeres” (Kosztolányi Dezső) vezéralakjává.

A modernitásfelfogás fejlődése szempontjából döntőnek (vagy legalábbis meghatározónak) tekinthető 1905. január eleje. A huszonhét éves Ady Párizsból érkezik Budapestre, s azonnal szembekerül a magyar modernitás „gigantikus műhelyének” elképesztő komplexitásával. Az első perctől kezdve jöttmentnek, sőt „tragikusan idegennek” érzi magát Budapesten. Király István¹³ (a maga anekdotikusan ideologikus stílusában) úgy véli: Ady „a lélek otthontalanságára rendezkedett be”. S valóban a költő feljegyzéseiben, leveleiben gyakran írta: „elpusztulok Budapesten”¹⁴. Megérkezése után néhány hétig szállóvendég a Kerepesi (mai Rákóczi) úti Adriában, aztán – mivelhogy a nagyváradi barát, Bíró Lajos is Budapestre jött – albérleti szobát vesz ki vele közösen. Egy éven át laknak együtt, félfalusi környezetben (a Nyugati közelében). Bíró nősülése után Ady a Párizs Hotel lakója lesz, majd jönnek hosszú sorban az álottonként szolgáló egyéb hotelszobák.

Ha Ady Budapest-tapasztalatának nappali és éjszakai képét nézzük, az „otthontalanság” egyáltalán nem túlzó kifejezés. Délelőtt az altatótól és az alkoholos rossz álomtól bódultan ébred, 11 óra körül már a *Budapesti Napló* szerkesztőségében van, ahol a kora esti órákig veszi igénybe a szerkesztőségi munka. Közben Vészi József főszerkesztővel és Kabos Ede főszerkesztő-helyettessel el-elüldögél a Szabadság kávéházban. Többnyire Bíróval ebédel. Lapzártá után hazamehetne, de hová? Órákat tölt még a redakcióban, régi magyar irodalmat, kortárs nyugati és honi társadalomtudományi irodalmat és publicisztikát olvas, verseket, olykor prózát ír. 1905 januárjától 1906 júliusáig csaknem 400 nagyobb szignált cikket ír, s 90 verset, 70 novellát. Kiállításokra jár, állandó színházlátogató. (A szerzőt az Ady-ösök makacs, paraszti szívóssága nemcsak következetes kultúrafogyasztóvá, de céltudatos gyarapítóvá is teszi.)

Ami ezután következik, az már (ha nem is mindennaposan) a dzsentri életmód mímélése. A helyét nem lelő ember belső nyugtalansága űzi Adyt a pesti éjszakába. Nyilván a nappali Budapest elől futott oda, s így nem embereket, nem eszméket, nem élményeket, még csak nem is társaságot keresett. Ellenkezőleg: a „kitérés” éjszakai voltak ezek. Kerülte az irodalmi és a zsurnalista kávéházak, mulatók, nagyvendéglők zajgó világát, a szórakoztatóipar elegáns helyeit, a prostitúciós nagykereskedelem fellegvárait. Kitért a drága orfeumok, a „pazar helyek” csábításai elől. A modern kapitalista világváros bérmunkása volt nappal – éjjelre a magyar vidéket idéző olcsó mulatónegyed, a hajdani „pesti Pigalle”, a Nagymező utca, Király utca s az Andrassy út környéki mulatónegyed lett „átmeneti otthona”. De nem az előkelő Erdélyi borozóba ment (onnan a gazdag szilágysági, bihari ficsúrok kinézték volna), hanem a hajnali bablevesezőkre számító, lebujszerű kiskocsmákba. Kószált „az éj kopott mesterembe-reivel” (lecsúszott színészekkel, zenészekkel és artistákkal, tengődő kishivatalnokokkal, prostituáltakkal, pincérekkel), de a Kovács-féle kocsmába, a Meteorba, a Három Hollóba olykor

12 FÜLEP Lajos: *Ady Endre éjszakai és éjszakája* = Uő: *Művészet és világnézet. Cikk, tanulmányok 1920–1970*. Magvető Kiadó, Bp., 1976. 44–76.

13 KIRÁLY István: *Ady Endre*. I. Magvető Kiadó, Bp., 1972. 15.

14 Idézi KIRÁLY: *i. m.* 16.

egyedül is betért. Itt aztán sebbel-lobbal, mintegy improvizálva, papírra vetette (a szerkesztőségben már este kiötlött) verseit, melyeket fejedelmi gesztussal ajándékozott annak az éppen jelen levő hódolójának, aki közben „előfizetett” legalább két fröccsre. Annak „megváltó” kezét két nagy, puha kezébe fogta, delejezve ragyogó s egyben kisleányosan könyörgő tekintete ellenállhatatlan bűvkörébe vonta. (Szép szavak özönét zúdította emberére, aki akkor tért magához, amikor a költő – a zseni túlérzékenységtől hajtva – kíméletlenül elhúzta a nótáját előző éjszakai pártfogójának.)

Ekkor kezdődnek tehát később legendákká színesedett dorbézolásai és tivornyái, amelyekről hajnaltájban tért meg, alig tudván kiszellőztetni dohányfüsttől átítatódott öltönyét, ingét, gatyáját. (A rendszerető Bíró pedig fölöttébb utálta a dohányszagot.) A fegyelméletlenség éjszakája tehát lázadás (vagy legalábbis egyfajta kompenzáció) volt a fegyelem nappala ellen, a hagyomány torzult érvényesülése a modernitással szemben. S Adyt éppen eléggé nyugtalanította egyébként „kiegyensúlyozó” jellegű-szándékú, kiegyensúlyozatlan „züllött” életmódja, változtatni azonban nem tudott, és talán nem is akart rajta. Ehelyett egyre inkább az alakuló, forrongó, sőt forradalmasodó irodalmi élet felé fordult. Ahogy mindenki, valami csodára várt, ami a *Nyugat* megjelenésével meg is érkezett. Adynak pedig az eddigieknél biztosabb szellemi otthont nyújtott.

A poétikai jelenségek alakulástörténete felől közelítve, a *Nyugat* megjelenése aligha fogható fel éles korszakhatárként. Ha az új törekvéseknek fórumot biztosító, életképesnek bizonyuló irodalmi lap megteremtését tekintjük választóvonalnak, akkor sem csupán a *Nyugat* megjelenésének éve kínálkozik jelképes határköként. Kiss József 1890-ben alapított hetilapja, *A Hét* szintén a modern irodalom fórumaként tartható számon. Annál is inkább, mivel a két lap szerzőgárdája között sok az átfedés, s a *Nyugat* szerkesztői közül Ambrus Zoltán és Ignórus korábban szintén *A Hét* munkatársa volt. Úgyancsak az irodalomtörténet mítoszai közé tartozik az a közkeletű vélekedés, mely szerint a *Nyugat* egy csapásra elhódította *A Hét* legtehetségesebb szerzőit. A *Nyugat*-ban (is) publikáló szerzők közül sokan még évekig gyakran megjelentették műveiket Kiss József lapjában (Ambrus Zoltán, Heltai Jenő, Szini Gyula, Szomory Dezső, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső és maga Ady), s olyanokat is találunk közöttük, akik gyakrabban publikáltak *A Hét*-ben, mint a *Nyugat*-ban (pl. Krúdy Gyula, Cholnoky Viktor). *A Hét* a 10-es évek közepéig népszerű maradt, nem hirtelen veszítette el jelentőségét, hanem lassan, fokozatosan szorult ki az irodalmi modernség élvonalából. Ady és a *Nyugat* kapcsolata a költőhöz méltó fórumot teremtett – egyébként értelmiségiként rendszeresen részt vett a *Galilei* vagy később a *Vasárnapi Kör* rendezvényein vagy a *Huszdik Század* hozzá illő eseményein, igazi teret azonban a *Nyugat*-estek nyújtottak. Ez lehetővé tette a költő számára, hogy kapcsolatot alakítson ki a magyar modernitás vezéralakjaival – akik egyébként úgy tekintettek rá, mint megnyilatkozásait személyes példájával bátorító és segítő „véleményvezérre”.¹⁵

15 Lukács György és Mannheim Károly például egyaránt szellemi (értelmiségi-ideológiai) példaképnek tekintette Adyt. Vö. BENDL Júlia: *Lukács György élete a századfordulótól 1918-ig*. Scientia Humana Kiadó, Bp., 1994. 133.; Karl MANNHEIM: *Ideológia és utópia*. Fordította MEZEI I. György. Atlantisz Kiadó, Bp., 1996. 21.

A *Nyugat* hivatalosan 1908-ban indult, az első lapszám ténylegesen azonban már 1907 decemberében megjelent¹⁶. Indulásakor a szerkesztőbizottság tagjai Osvát Ernő, Ignótus, Schöpflin Aladár, Ambrus Zoltán, Fenyő Miksa és Gellért Oszkár voltak. A tényleges szerkesztői tevékenység Osvát nevéhez fűződött, lényegében ő döntött a kéziratok sorsáról. Az első két évtizedben a *Nyugat* esztétikai színvonalának fenntartása és az új tehetségek módszeres felfedezése is elsősorban az ő érdemének tulajdonítható. Ignótus a lap legfontosabb publicistája, vezércikkeiben és vitáikéiben a *Nyugat* önértelmezésének első számú formálója, akinek kritikai tevékenysége is kiemelkedő. Szellemesség, megengedő, toleráns értelmezői attitűd és a normatív esztétikai előírások elutasítása jellemezte kritikai gyakorlatát. Schöpflin Aladár területe elsősorban a műbírálathoz volt, Fenyő Miksa a lap anyagi hátterének megteremtését igyekezett biztosítani, Gellért Oszkár pedig egyfajta szerkesztőségi mindenest szerepét töltötte be. A *Nyugat* kezdetben kéthetenként, 1932-től havonta jelent meg, többnyire 1500–2000 körüli példányszámban, melynek mintegy harmada-egyede remittendaként, eladatlan példányként került vissza a szerkesztőségbe. Az előfizetők száma általában 600 és 1000 között mozgott. Paradox módon ez a „szűkkörűség” még segítette is Ady „véleményvezéri” működését, hiszen így fokozatosan érvényesíthette a nemzeti hagyomány megújítására vonatkozó elképzeléseit.

Ha az irodalmi modernitás magyarországi megjelenését és elterjedését vizsgáljuk, ennek kronológiájáról azt mondhatjuk, hogy a 19. század utolsó két-három évtizedében szaporodnak meg azok a jelenségek, melyek a modernség fokozatos térnyerését jelzik. Még a líra területén sem beszélhetünk radikális fordulatról, pedig a költészetben látványosabb volt a beszédmód megújulása, mint a próza történetében. Erre utal az is, hogy az epikus szerzők között nem található olyan alkotó, akinek műveit a kritika olyan zajos ellenkezéssel fogadta volna, mint Ady verseit. Pedig Ady kétségtelenül sajátos költészete sem értelmezhető meggyőzően a radikális költői paradigmaváltás fogalma mentén. Ady képszerűséget előtérbe helyező poétikájának párhuzamai megtalálhatók Vajda János és Komjáthy Jenő költészetében, de ebben a vonatkozásban akár Vörösmarty Lirájának ösztönzése is joggal említhető, ahogy arra már Horváth János is rámutatott¹⁷. Ady költői beszédmódja közelebb áll a romantika lírai nyelvéhez, mint a számára legfőbb inspirációt jelentő Baudelaire-é – akit egyébként korántsem jogosulatlan posztromantikus és nem tipikusan modern költőként számon tartani. A költői személyesség korlátozása, melyet Baudelaire a romantika meghaladásának egyik legfontosabb poétikai követelményeként értelmezett, Ady költészetére kevésbé jellemző. Eppen ezért azokat az értelmezéseket sem tekinthetjük teljesen megalapozatlannak, melyek Adyt az utolsó nagy magyar romantikusként értékelik.¹⁸

Mi több, Ady csaknem végig megőrizte „posztromantikus” ihletését – erre jó példa a (számára fontos, de a recepcióban periferezálódó) *Margita élni akar* (1912) című verses regénye.¹⁹ Ugyanazt a témát (a Vészi Margithoz fűződő, beteljesületlen szerelmet, amelyet a költő a

16 KENYERES Zoltán: *Egy korszak genezisééről* = Uő: *Etika és esztétizmus. Tanulmányok a Nyugat koráról*. Anonymus Kiadó, Bp., 2001. 5–20.

17 HORVÁTH János: *Ady és a legújabb magyar lyra*. Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Bp., 1910.

18 KENYERES Zoltán: *Ady Endre*. Korona Kiadó, Bp., 1998. 9–123.

19 BÁCSKAI-ÁTKÁRI Júlia: *Narráció Ady Endre Margita élni akar című művében*. Irodalomtörténet 2011. 3. sz. 378–388.

magyar modernitás jelképes kudarcaként élt meg) dolgozza fel (mint sajátos katarzisélményt) *A fekete zongora*. Ez viszont irodalmi modernitásunk emblematisztikus költeményének számít, 1907-es megjelenése óta, és a *Vér és arany* című kötet egyik legtöbbet értelmezett verse.²⁰

Elmondható tehát, hogy Ady 1906-tól, de 1908-tól (a *Holnap* irodalmi antológia első kötetének megjelenésétől) mindenképp a magyar irodalmi (és közéleti) modernitás vezéralakja, egészen 1918-ig, amikor a kor értelmiségi elitjét tömörítő *Vasárnapi Kör* lényegében az ő égisze alatt üzen hadat „a szellemi posványinak”. Igaz, jelenléte ekkor már inkább jelképes – fizikailag már nem vehet részt a szellem eme templomának szertartásrendjét alakítandó. Mégis jelen van mindaz, amit elért, a remény, amit adott. Ady ugyanis végig hitte, hogy a *polgáriság* és a *magyarság* egymással sokszor hadakozó eszméi megbékélhetőek, s nehezen létesülő összhangjukat éppen a modernitás győzedelmes ideológiája fogja biztosítani, tartósítani.²¹

Egy, a Bibliát fölöttébb kedvelő, arrogáns, de kispénzű, nemesi származású vidéki kálvinista költő lett tehát a magyar modernitás vezéregyénisége, aki újságcikkeiben bátran és hangosan hirdette a városiasodás ígéit, verseiben azonban gyöngéd és rajongó szeretettel szólt a faluról, a földesuraknak pedig soha nem tudta megbocsátani, amit a parasztok ellen vétettek. A modernitástól egyén és közösség teljes felszabadulását remélte, s ez nála és követőinél óhatatlanul elvezetett társadalmiság és történetiség új, „interszubjektív”, a „kommunikációs egyenlőség” lankadatlan progresszióját megjelenítő értékeinek kereséséhez.²² A lírai alany folyamatos önértelmezésének előterébe állításával olyan tragikumközpontú költészetet hozott létre, amelyben megkísérelte az alkotó személyiség és a világmindenség egyre bonyolultabb kapcsolatának újszerű ábrázolását.

ENDRE ADY AND THE HUNGARIAN MODERNITY

Keywords: *civism, love, individuality, modernity, patriotism*

Endre Ady (1877–1919) was a turn-of-the-century poet, journalist, and the leading figure of Hungarian modernisation. He was noted for his steadfast belief in social progress and development and for his poetry's exploration of fundamental questions of the modern European perception: love, temporality, faith, individuality and patriotism. Ady belonged to an impoverished Calvinist noble family, but his social and cultural experience connects him to a radically critical and “urban” ideology. On the other hand, Ady, all the time, remained loyal to the despoiled, humiliated villagers and rural Hungary.

Ady's mentality was characterized with an aching incompatibility between his civic and ethnic motivational basis. He had surely hoped that the ideology of triumphant modernity reconciles them. This conception penetrated his ideatic orientation and publicist activity, his everyday life and poetry.

20 PALKÓ Gábor: *Hangszer-bang-meghallás*. Alföld 2001. 8. sz. 70–78.

21 GYÁNI Gábor: *Modernitás, modernizmus és identitásválság: a fin de siècle Budapest*. Aetas 2004. 3. sz. 378–388.

22 Reinhart Koselleck fogalomtörténeti kutatásai szerint ez a modernitás emancipációs törekvéseinek legfontosabb eszmétörténeti következménye. Lásd Reinhart KOSELLECK: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. Fordította SZABÓ Márton. József Műhely Kiadó, Budapest, 1997. 80., illetve vö. *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*. Traducere: Gabriel H. DECUBLE și Mariana ORUZ. Grupul editorial ART, Buc., 2009. 285–286.

ADY ENDRE ȘI MODERNITATEA MAGHIARĂ

Cuvinte-cheie: *civism, dragoste, individualitate, modernitate, patriotism*

Cunoscutul poet și publicist, Endre Ady (1877–1919) era o figură marcantă a modernității maghiare. Fiind un adept înflăcărat al progresului, el aborda în poeziile sale problemele fundamentale ale conștiinței Europei moderne: dragostea, temporalitatea, credința, individualitatea și patriotismul. Ady se trăgea dintr-o familie calvinistă nobilă, dar săracă, iar experiențele sale culturale și sociale îl făceau un adept intransigent al ideologiei radical-democrate. Totodată, el rămânea devotat cauzei țăranilor asupriți și umiliți, credincios Ungariei rurale aservite.

Mentalitatea lui Endre Ady se caracteriza printr-o dureroasă incompatibilitate între baza sa motivațională civică și etnică. El nutrea speranța nestrămutată, că ideologia triumfătoare a modernității le va reconcilia, până la urmă, aceste tendințe antagoniste. Această concepție le-a penetrat orientarea sa ideatică, activitatea publicistică, viața sa de toate zilele și poezia sa.